

УДК 331.5

Добренко О.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки,
Бердянський університет менеджменту і бізнесу

МЕХАНІЗМИ І ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

У статті досліджено процеси трудової міграції, причини її виникнення та позитивні і негативні наслідки впливу на економіку держави. Запропоновано напрями вдосконалення механізмів державного регулювання процесів трудової міграції. Досліджено, що поширення трудової міграції з України зумовлене як наслідками фінансово-економічної кризи, так і недоліками механізмів державного управління, що призводить до зниження конкурентних переваг національного ринку праці, зокрема відносно рівня безробіття, у тому числі окремих професійних груп. Виявлено, що більшість робочих місць у реальному секторі виробництва оснащена застарілим трудомістким обладнанням, відсутнє впровадження нової техніки і технології та досягнень НТП. Інфляційні процеси негативно позначилися на купівельній спроможності громадян і призвели до зменшення їх реальних доходів. Дотримання нормативних документів та законів може стати запорукою стримання міграційних потоків з України і повернення українців на батьківщину.

Ключові слова: трудова міграція, зайнятість населення, заробітна плата, довгострокова, короткострокова трудова міграція, грошові перекази, соціальні послуги.

МЕХАНИЗМЫ И РЫЧАГИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

Добренко О.О.

В статье исследованы процессы трудовой миграции, причины ее возникновения, положительные и отрицательные последствия влияния на экономику государства. Предложены направления усовершенствования механизмов государственного регулирования процессов трудовой миграции. Отмечено, что распространение трудовой миграции из Украины обусловлено как последствиями финансово-экономического кризиса, так и недостатками механизмов государственного управления, что приводит к снижению конкурентных преимуществ национального рынка труда относительно уровня безработицы, в том числе отдельных профессиональных групп. Выявлено, что большинство рабочих мест в реальном секторе производства оснащено устаревшим трудоемким оборудованием, отсутствует внедрение новой техники и технологии, а также достижений НТП. Инфляционные процессы негативно отразились на покупательной способности граждан и привели к уменьшению их реальных доходов. Соблюдение нормативных докумен-

тов и законов может стать залогом сдерживания миграционных потоков из Украины и возвращения украинцев на родину.

Ключевые слова: трудовая миграция, занятость населения, заработная плата, долговременная и кратковременная трудовая миграция, денежные переводы, социальные услуги.

GEARS AND LEVERS OF STATE REGULATION PROCESSES LABOR MIGRATION

Dobrenko O.

The article examines the processes of labor migration, their causes, positive and negative effects impact on the economy of the state. Directions of improvement of state regulation of labor migration mechanisms. Investigated that the distribution of labor migration from Ukraine is due to a global financial and economic crisis and shortcomings of governance mechanisms, which reduces the competitive advantages of the national labor market, in particular concerning unemployment, including of some professional groups. Found that the majority of jobs in the real sector production outdated fitted consuming equipment, no introduction of new technology and achievements of NTP. Inflationary processes negatively affected the purchasing power of citizens and led to a decrease in their real incomes. Compliance with laws and regulations may be the key to restraining migration flows from Ukraine and the Ukrainian return home.

Keywords: labor migration, employment, wages, long-term and short-term labor migration, remittances, social services.

Постановка проблеми. Із часу як Україна здобула незалежність, значно активізувалися міграційні процеси. Проявляються вони переважно у формі міжнародного руху робочої сили. За останні 20 років на світовому ринку праці Україна стала переважно експортером робочої сили.

Слід зазначити, що населення України постійно зменшується внаслідок демографічних, еміграційних процесів, а останнім часом і через військовий конфлікт на сході країни. Якщо зменшення населення внаслідок демографічних процесів (зокрема, зменшення народжуваності) і поширення процесів його старіння вважається цілком природним і таким, що притаманне розвиненим країнам світу, то зменшення населення внаслідок еміграції вказує на сукупність несприятливих умов усередині країни, які виштовхують населення в міжнародні міграційні процеси.

Отже, міграційні рухи, як внутрішні, так і зовнішні, є актуальною проблемою українського сьогодення, яка потребує впровадження економічних, соціальних та правових заходів щодо її регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі теоретичні напрацювання у сфері аналізу зовнішніх міграційних процесів здійснили такі вітчизняні вчені, як Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Піскун, Ю. Гуменюк та ін. У працях А. Гайдучького, І. Кукурудзи, К. Кравчука значну вагу приділено впливу міграційного капі-

талу на економіку країни. Західні науковці, такі як Р. Адамс, Д. Массей, Е. Тейлор, Т. Шульц та ін., зробили значний внесок у пояснення причин і напрямів міграцій. Міграція населення є невід'ємною складовою частиною політичного, економічного і соціального розвитку України, а міграційна політика виступає інструментом забезпечення інтересів держави у сфері міграційного руху населення.

Міжнародна трудова міграція, у тому числі нелегальна, передусім є наслідком значної різниці в рівнях економічного та соціального розвитку країн, а також особливостей їх демографічної ситуації. В Україні домінуючим мотивом трудової міграції залишається економічний.

Стандарти оплати праці в нашій державі далекі від стандартів розвинених країн. Дослідження засвідчили, що розвиток міграційних процесів пов'язаний із певними ризиками, серед яких:

- можливі уповільнення темпів зростання обсягів виробництва;
- бюджетна нестабільність;
- недосконалість необхідних законодавчих і нормативних актів, що регулюють міграційні процеси;
- недостатність інвестицій, спрямованих на створення нових робочих високоєфективних робочих місць;
- збереження достатньо високого рівня тіньової зайнятості;
- низький рівень професійної мобільності вивільнюваних працівників;
- недостатні темпи зростання вартості робочої сили і через те відсутність належної мотивації до продуктивної праці та зниження міграційних потоків;
- незбалансованість обсягів професійної підготовки робочої сили і попиту на ринку праці.

Тому обсяги, динаміка, територіальні показники міграції населення є важливим індикатором конкурентних переваг ринків праці. Кількісними результатами міграцій є перерозподіл населення між державами або регіонами однієї країни, що призводить до відповідних змін на ринках праці.

У цілому наукові дослідження та публікації спрямовані на виявлення причин міграції, її зв'язку з ринком праці та впливу на економіку держави.

Актуальними залишаються проблеми державного регулювання міграційних процесів, соціального захисту мігрантів, протидії торгівлі людьми.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження причин процесів трудової міграції, їх наслідків для соціально-економічного розвитку України та вдосконалення державного регулювання цих важливих процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив міграційної сфери на суспільство в Україні на початку ХХІ ст. є досить значним. Сучасні міграційні тенденції в контексті місця України в європейському та світовому міграційному просторі розглядаються як один із важливих чинників формування національної політики.

Державна міграційна політика – система правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів та інформаційне забезпечення державними і неу-

рядовими організаціями впорядкування міграційного простору, регулювання трудового міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного й якісного складу міграційних потоків, їх соціальної демографічної та економічної структур.

Зовнішня міграційна політика має сприяти безпеці країни, нарощуванню її економічного потенціалу, зростанню добробуту населення. Основними її функціями у сфері праці є такі: захист національного ринку праці, залучення до країни (за необхідності) іноземних фахівців, працівників певного професійно-кваліфікаційного спрямування, здійснення соціально-правового захисту трудових мігрантів.

Внутрішня міграційна політика повинна забезпечувати свободу територіального пересування населення, в галузі праці – оптимізацію у сфері зайнятості і стан регіональних ринків праці.

Внутрішня міграція, тобто переміщення в кордонах держави, не менш важлива для економічного та соціального розвитку, ніж міждержавна. Вона не впливає на чисельність та склад населення країни в цілому, проте спричиняє зміни в його розміщенні, статевовіковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села.

За обсягами внутрішня міграція значно переважає міжнародну. Згідно з підрахунками ООН, внутрішніми мігрантами, тобто особами, які проживають у власних країнах, проте не в тих регіонах, де народилися, є не менш як 12% населення планети, тоді як міжнародними мігрантами – трохи більше 3%. Внутрішня міграція спричиняється загалом тими ж причинами, що й міжнародна, має подібну мотивацію, тобто покращання умов життя та праці, тому спрямована переважно із депресивних регіонів у ті, які динамічно розвиваються, із сільської місцевості в міста та індустріальні центри.

Внутрішня міграція може призвести до збелюднення певних територій і надмірної концентрації населення в інших. Водночас, так само як і міграція за кордон, вона сприяє підвищенню доходів домогосподарств, зменшенню бідності, набуттю нових знань та досвіду, тобто накопиченню людського капіталу. Причому вплив внутрішньої міграції на розвиток очевидно більший, ніж міграції міжнародної. Разом із тим вона не спричиняє втрат трудового та інтелектуального потенціалу країни. Для країн, які є донорами робочої сили для міжнародного ринку праці, а саме до цієї групи належить Україна, внутрішня міграція виступає вагомою альтернативою виїзду за кордон.

Таким чином, внутрішня міграція заслуговує на належну увагу влади та суспільства, врахування під час розроблення соціально-економічних програм, адекватне політичне оформлення. Особливої актуальності набуває розроблення заходів з її регулювання в сучасній Україні внаслідок подій, які спричинили масові недобровільні переміщення населення, що несуть серйозні виклики для держави.

Політика уряду щодо регулювання трудової міграції є складовою частиною державної політики у сфері зайнятості населення і має впроваджуватися через формування сучасного мобільного внутрішнього ринку праці (через піднесення освітньо-кваліфікаційного рівня, створення робочих місць, гідну оплату праці).

Основними документами, що визначають та регулюють міграційні питання в Україні, є закони України: «Про імміграцію» від 07.06.2001 № 2491-III, зі змінами від 16.10.2012; «Про порядок виїзду з України й в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994; «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»; «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994; «Про правовий статус закордонних українців» від 04-03.2004; «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 №761-УІІ та ін.

Окрім Указаних законів, міграційна політика України регулюється указами та розпорядженнями Президента України і кабінету Міністрів України. Так, 30 травня 2011 р. Указом Президента України було схвалено Концепцію державної міграційної політики України, яка визначає напрями, стратегічні завдання державної міграційної політики України, принципи і пріоритети діяльності державних органів у сфері міграції.

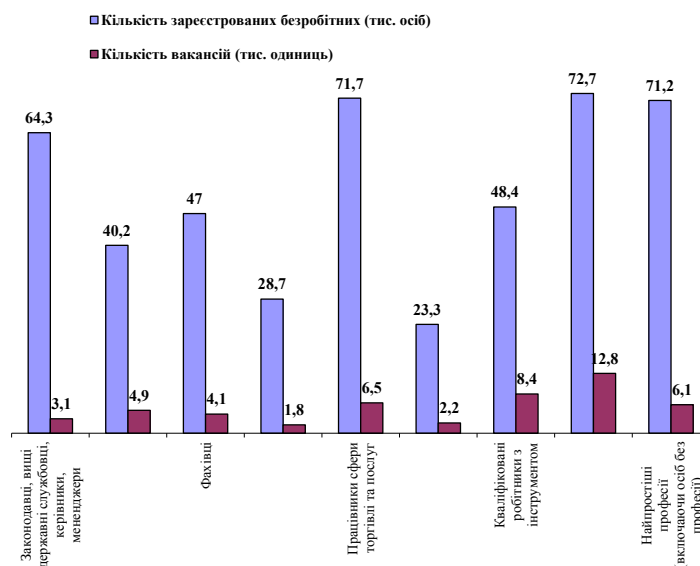
Характерними рисами міграційних процесів в Україні є такі. Трудові мігранти, що від'їжджають з України – це особи, які їдуть працювати за кордон по контракту чи за договором, за міждержавними угодами, у порядку обміну, на стажування тощо. Осіб, що виїжджають для туризму або відвідування родичів і т. ін. та влаштовуються там на роботу, також віднесено до трудової міграції, але до нелегальної її форми. Поширення трудової міграції з України зумовлене як наслідками фінансово-економічної кризи, так і недоліками механізмів державного управління, що призводить до зниження конкурентних переваг національного ринку праці, зокрема стосовно рівня безробіття, у тому числі окремих професійних груп. Так, у I кв. 2016 р. навантаження на вільне робоче місце становило від 11 до 20 осіб (діаграма 1).

Основні причини такого стану – низькоефективні робочі місця, які пропонуються на ринку праці, і невідповідність соціально-економічним умовам. Так, у I кв. 2016 р. 8,8% на ринку праці України пропонувалися робочі місця з мінімальною заробітною платою; 18,9% – із заробітною платою до 1 500 грн.; 30,1% – із заробітною платою до 2 000 грн.; 26,8% – із заробітною платою до 3 000 грн.; 8,9% – із заробітною платою до 4 000 грн.

Вагомими причинами такої ситуації зі створенням високоефективних робочих місць такі:

- відсутність довіри внутрішніх потенційних інвесторів до перспектив розвитку, зокрема до держави як до надійного партнера;
- відтік капіталу з України. На 01.10.2014 р. обсяг прямих іноземних інвестицій з України становив 6 426,1 млн. дол. США, з яких 90,6% розміщено на Кіпрі. Дані наведено кумулятивно, із чого очевидно, що їх лівову частку було вивезено за 2007–2008 рр., оскільки на 01.01.2007 прямі іноземні інвестиції з України

становили 221,5 млн. дол. США, а на 01.01.2008 – уже 6 196,1 млн. дол. США (за даними Державної служби статистики);

Діаграма 1. Кількість зареєстрованих безробітних та кількість вакансій за I кв. 2016 р.

Джерело: статистичні дані за I кв. 2016 р.

- нерозвиненість інститутів недержавного пенсійного накопичення. Свого часу уряд мав надії на розвиток недержавного пенсійного забезпечення як механізму акумуляції коштів громадян, яке б мало слугувати внутрішнім джерелом інвестування економіки, але цього не відбулося переважно через недовіру населення до недержавних фінансових інститутів та недостатність вільних коштів, які могли би бути джерелом заощаджень.

Несприятливий інвестиційний клімат призводить до того, що не відбувається процес накопичення капіталу, який би сприяв збільшенню продуктивності залучених факторів виробництва, у тому числі праці. Так, більшість робочих місць у реальному секторі виробництва оснащена застарілим трудомістким обладнанням, майже відсутнє впровадження нової техніки і технології та досягнень НТП. На таких робочих місцях низька продуктивність праці, яка не дає підстави для збільшення рівня оплати праці. Звідси – низький рівень оплати праці.

Така ситуація потребує розробки Державної програми створення високоефективних робочих місць у пріоритетних галузях економіки відповідно до інноваційного її розвитку.

Щодо рівня життя населення, то необхідно зазначити, що вагомим показником є індекс реальної заробітної плати (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка середньомісячної та індекс реальної заробітної плати за період 2013–2014 рр.

	Нараховано в середньому за місяць		Індекс реальної заробітної плати, % до попереднього року
	штатному працівнику, грн.	% до відповідного періоду	
	2013 р.	3282	
2014 р.	3480	106,0	86,4
2015 р.	4195	120,5	90,1

Джерело: дані Державної статистики України

Незважаючи на щорічне підвищення номінальної заробітної плати, індекс реальної заробітної плати мав тенденцію до зниження. Так, якщо середня заробітна плата в 2013 р. була 3 282 грн., що за курсом долара у 8 грн. дорівнювала 410 дол. США, то в 2015 р. заробітна плата у 4 195 грн. за курсом долара у 20 грн. становила 209 дол. США, тобто зменшилася у два рази.

Інфляційні процеси негативно позначилися на купівельній спроможності громадян і призвели до зменшення їх реальних доходів. Із цієї точки зору доходи, отримані в іноземній валюті за кордоном, стають ще більш привабливими.

Іншими факторами є сукупність політичних, соціальних та психологічних явищ суспільного буття, серед яких: політична нестабільність, корумпованість усіх гілок влади, відсутність культури (традиції) виконання законів, безвідповідальність посадових осіб органів державної влади, недіючі правові механізми захисту прав власності тощо. Все це дає підстави для висновку про загальну негативну ситуацію: незадовільний рівень доходів, деформовану структуру споживання, низькі майнові характеристики та незадовільні умови проживання значної частини населення, що є факторами, які сприяють міграції.

Що стосується вікової структури та гендерних ознак, то за дослідженням Міжнародної організації з міграції (МОМ), у 2016 р. [10] виявлено, що більшість короткострокових (64%) і довгострокових (71%) трудових мігрантів є люди у віці від 18 до 44 років. Рис. 1 показує, що старші люди більш схильні до короткострокової трудової міграції, тоді як ті мігранти, яким від 30 до 40 років, беруть більш активну участь у довгостроковій трудовій міграції. За результатами опитування трудових мігрантів переважають чоловіки у віковій групі 30–44 років (50% чоловіків/36% жінок), тоді як жінки переважають у категорії 45–65 років (47% жінок/28% чоловіків). У молодшій віковій групі 18–29 років, кількість чоловіків та жінок відносно врівноважена (17%/22%).

Переважання жінок у старшій віковій категорії можна пояснити низкою таких чинників:

а) Україна залишається патерналістським суспільством, де очікується, що чоловіки будуть основними годувальниками, які приймають рішення в родині.

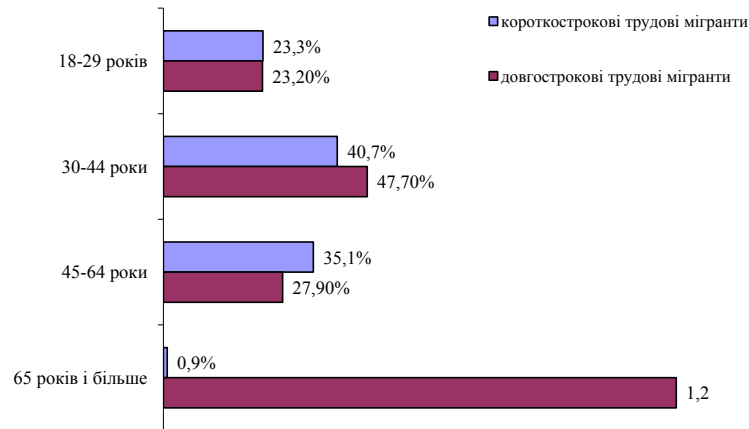

Рис. 1. Вікові групи короткострокових і довгострокових трудових мігрантів

Джерело: опитування домогосподарств здійснене МОМ

Ці факти знаходять підтвердження у тому, що чоловіки становлять переважну більшість у всіх типах міграції; вони раніше починають здійснювати міграцію (у трудових мігрантів-чоловіків перший виїзд з країни відбувається в середньому на три роки раніше, ніж у трудових мігрантів жіночої статі). Довгострокові трудові мігранти-жінки переважно овдовіли або розлучені (29% жінок-мігрантів порівняно з 10% чоловіками-мігрантами) і, таким чином, повинні бути самодостатніми. З іншого боку, одружені трудові мігранти-жінки у переважній більшості мігрували разом зі своїми чоловіками (58% порівняно з лише 27% одружених чоловіків-мігрантів).

б) Ще один чинник стосується попиту на робочу силу за кордоном. Подібно до результатів у раніше обстежених країнах регіону ПССЄ українські трудові мігранти-жінки (43%), як правило, працюють у галузі домашнього та сільського господарств. Ці сектори трудової діяльності переважно приваблюють старших жінок (64% вікової групи 45–65 років порівняно з 12% вікової групи 18–29 років), тоді як молоді жінки працюють в індустрії гостинності, торгівлі та інших галузях послуг (17% вікової групи 45–65 років порівняно з 59% вікової групи 18–29 років).

За результатами опитування МОМ домогосподарств було виявлено, що основні чинники української масової трудової міграції, насамперед, мають економічний характер, що перетворює міграцію в механізм виживання в процесі боротьби з бідністю або уникнення безробіття. Результати опитування ДССУ в 2012 р. показують, що стало головною причиною їхньої міграції. Майже кожен десятий трудовий мігрант (11%) покинув країну через неможливість знайти роботу відповідно до своєї кваліфікації. Через низьку якість життя в Україні ще 4% трудо-

вих мігрантів обрали іншу країну для свого проживання та працевлаштування. Незадовільні умови проживання досить часто асоціюються з втратою надії на краще майбутнє на батьківщині. Серед інших причин можна відзначити такі соціальні фактори: низькі можливості для самозайнятості та професійного розвитку, бажання поліпшити навички та продовжити кар'єру за кордоном, сімейні причини, доступ до послуг охорони здоров'я, вразливість людей до корупції та злочинності, відсутність безпеки тощо. Геополітичні заворушення і відсутність безпеки в Україні могли спричинити поштовх міграції з України.

Висока заробітна плата і загальні економічні показники в країнах призначення є найсильнішими стимулами (факторами тяжіння) для міграції. За даними опитування «Дельфі» у 2010 р., чистий дохід населення в Україні був майже в три рази нижчий, ніж у Російській Федерації, Чеській Республіці та Польщі та приблизно в десять разів нижчий, ніж в Італії та Іспанії. З іншого боку, результати опитування трудових мігрантів показують, що середній дохід українського довгострокового трудового мігранта за кордоном становив 1 550 дол. США в 2014 р. (або 2 013 дол. США на одне ДГ із трудовим мігрантом у країні призначення), що було в чотири рази вище, ніж рівень середньої заробітної плати в Україні.

Як відзначають аналітики, велика кількість освічених і професійно досвідчених людей (інженерів, лікарів, фахівців сектору ІТ, вчителів, агрономів тощо), долучившись до міграції, сприяють певною мірою «витоку мізків» із країни. Цей процес супроводжується певною втратою кваліфікації (втратою навичок) через те, що процес міграції часто призводить до того, що кваліфіковані трудові мігранти займаються трудовою діяльністю, яка потребує нижчої кваліфікації.

Багато людей мігрують, тому що вони були лише частково працевлаштовані або взагалі були безробітними до того, як вони прийняли рішення мігрувати. Це означає, що «витік мізків» і процеси втрати кваліфікації є чинниками, які виштовхують з України переважно через невідповідність потреб ринку праці результатами системи освіти.

Сформована на сьогодні державна міграційна політика, яка покликана врегулювати питання працевлаштування, адаптації, соціального захисту та забезпечення прав трудящих-мігрантів, є недосконалою та потребує нагального реформування. Незважаючи на стрімкий розвиток в останні роки законодавчої бази та визначення на державному рівні стратегічних цілей, невирішеними проблемами у сфері державної міграційної політики залишаються: суперечності законодавчих документів; проблеми статистичного обліку мігрантів; нерегульованість питань відтоку інтелектуальної робочої сили; практична відсутність механізму заохочення повернення емігрантів для використання їх досвіду та заощадження для розвитку економіки; висока кількість нелегально працевлаштованих іммігрантів; фактична відсутність механізму імплементації прибулих іммігрантів.

За даними Державної статистики України, у 2015 р. кількість прибулих становила 488 405 осіб, кількість вибулих – 477 309 осіб, міграційний приріст стано-

вив 11 096 осіб (табл. 2). Половина регіонів України мала скорочення міграційних процесів.

**Таблиця 2. Динаміка міграційного руху населення за 2012–2015 рр.
(усі потоки міграції)**

Показники	Роки				% у 2015 р. до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	
Кількість прибулих	689,0	639,3	542,5	488,4	70,9
Кількість вибулих	634,4	615,6	519,9	477,3	75,2
Міграційний приріст	54,6	23,6	22,6	11,1	20,3

Джерело: дані Державної статистики України

Статистичні дані засвідчили, що впродовж 2012–2015 рр. міграційний приріст скорочувався і в 2015 р. становив 20,3% порівняно з 2012 р.

За даними Державної служби статистики України, у січні-листопаді 2015 р. 488 405 осіб змінили місце проживання або роботи. Найбільший потік населення був спрямований до Києва, Київської, Харківської, Івано-Франківської, Львівської областей.

Із кожним роком усе більше поширюється тенденція до еміграції з України в різні куточки світу. Станом на січень-листопад 2015 р. з України виїхало, за різними оцінками, понад 7 млн. осіб.

За дослідженнями МОМ у 2015 р. встановлено, що Російська Федерація надалі залишається основною країною призначення для українських мігрантів, особливо для короткострокових трудових мігрантів. Польща, Чеська Республіка та Італія були найважливішими напрямками для довгострокових трудових мігрантів. У цілому на п'ятірку країн призначення (Російська Федерація, Польщу, Чеську Республіку, Італію та Білорусь) припадає близько 80% від загального обсягу короткострокових і довгострокових міграційних потоків.

За порівняння поточної структури трудової міграції з потенційною, результати аналізу цього дослідження вказують на такі можливі зміни:

- більший обсяг довгострокової трудової міграції до США й Канади, а також збільшення короткострокової трудової міграції до регіону ЄС і зниження до країн СНД;
- більше жінок братимуть участь у довгостроковій і короткостроковій трудовій міграції;
- набагато вищий рівень участі молодих людей (віком 18–29 років) у внутрішній і міжнародній міграції;
- більші зовнішні довгострокові й короткострокові потоки трудової міграції з міських районів, особливо з великих міст;
- збільшення кількості жителів із Північної, Східної та Центральної України, які будуть готові брати участь у довгостроковій трудовій міграції.

За даними Інституту міграційної політики, Україна посідає 13-е місце в світі як країна – приймач робочої сили та 7-е – як країна-експортер. Окрім того, за даними Світового банку, українці є рекордсменами в грошових переказах серед мігрантів країн Європи і Середньої Азії в 2014 р. За рейтингом країн – отримувачів грошових переказів Україна займає 10-е місце. На основі результатів обстеження загальна річна вартість грошових переказів через офіційні і неофіційні канали в 2014 р. оцінюється майже у 2,8 млрд. дол. США.

Взагалі міграційні процеси мають обернений вплив. Розглянемо детальніше наслідки міграційних процесів для України їх на економічні, соціальні та демографічні.

До економічних, а саме позитивних, наслідків можна віднести:

- зниження рівня безробіття на внутрішньому ринку;
- надходження в Україну додаткової іноземної валюти від грошових переказів емігрантів;
- підвищення рівня кваліфікації населення, освоєння нових технологій;
- інтеграція України до міжнародного ринку праці.

До економічних негативних належать:

- «відтік умів»;
- несплата податків та приховування доходів;
- збільшення нелегальної міграції в країні.

До соціальних наслідків належать:

- від'їзд родичів, батьків або дітей;
- набуття чужих звичаїв та менталітету;
- «італійський синдром» – стан, коли людина повертається на батьківщину, але не може знову адаптуватися;
- погіршення здоров'я емігрантів після некваліфікованої роботи за кордоном;
- сексуальна експлуатація жінок за кордоном.

Основними демографічними наслідками є:

- депопуляція населення та збільшення кількості розлучень.

Ураховуючи ускладнення демографічних проблем у частині скорочення природного приросту населення (01.12.2015 чисельність наявного населення становила 42,7 млн. осіб проти 52 млн. осіб на початку незалежності України) поряд із міграційними процесами значної частини населення за кордон, виникає нагальна потреба вдосконалення регулювання трудової міграції населення.

Для цього необхідно:

- створення умов для підвищення мобільності робочої сили на базі створення системи економічних і соціальних стимулів з урахуванням прогнозів соціально-економічного розвитку України;
- вдосконалення нормативно-правової бази з питань залучення і використання іноземної робочої сили, а також порядку в'їзду, виїзду і перебування іноземних громадян в Україні з урахуванням цілей в'їзду і термінів перебування на території України;

- досягнення балансу між використанням національних трудових ресурсів і іноземної робочої сили, що залучається, з урахуванням реальних можливостей України щодо приймання та облаштування іммігрантів, а також пріоритетного використання українських громадян на регіональному ринку праці;
- вдосконалення механізму збирання і розповсюдження інформації про можливість працевлаштування незайнятих громадян із числа мігрантів у сприятливих для розселення районах;
- створення умов для легалізації мігрантів, що здійснюють трудову діяльність на території України.

Поряд із цим внутрішня міграція залишається поза увагою політикуму, не є предметом державного регулювання. Політичні документи щодо міграційної та регіональної політики лише побіжно торкаються цього питання.

Разом із тим потреба в розробленні політики у відповідній сфері зумовлена не лише необхідністю реформування економіки, а й зменшення чисельності та старінням населення країни, скороченням частки працездатних контингентів, відпливом робочої сили за кордон. Актуальність відповідних заходів нині зростає внаслідок анексії Криму, подій на Донбасі, що викликали масове вимушене переселення, потреби більш раціонального розміщення ВПО територією країни з урахуванням як їх інтересів, так і інтересів регіонів населення.

На відміну від політики щодо міжнародної міграції, де основними інструментами є адміністративно-контрольні (візовий режим, режим кордонів, процедури імміграційного контролю та визначення статусу іноземців), вплив держави на внутрішні переміщення населення може здійснюватися лише з використанням соціально-економічних механізмів. Формування політики у сфері внутрішньої міграції потребує комплексного підходу, за якого міграційний компонент ураховується під час розроблення стратегії розвитку і на загальнонаціональному, і на локальному рівнях.

Основне завдання держави стосовно внутрішньої міграції – максимально усунути всі перешкоди на шляху переміщень. Передусім йдеться про вдосконалення системи реєстрації за місцем проживання, її спрощення, перегляд законодавчих норм, частина яких успадкована ще з часів СРСР, які позбавляють мігрантів можливостей зареєструвати своє проживання/перебування, а отже, скористатися набором соціальних та інших послуг, надання яких прив'язується до місця реєстрації.

Проте цього, вочевидь, недостатньо. Потрібно не лише декларувати, а й створити умови для реалізації права на свободу пересування. Найнеобхідніші з них – зручне транспортне сполучення, розвинутий ринок доступного та орендного житла, наявність необхідного фонду тимчасового житла (робітничі гуртожитки, дешеві готелі), ефективна інфраструктура ринку праці, які б забезпечили підбір працівників та їх працевлаштування в інших регіонах, широка інформація про можливості переїзду та працевлаштування по всій території країни.

Перш ніж розробляти механізми регулювання внутрішньої міграції, необхідно усвідомити її обсяги, форми, соціально-економічне значення. На жаль, на сьогодні немає ні статистичних, ні оціночних даних щодо величини, спрямованості, складу домогосподарств та економічну ситуацію в регіонах походження/призначення, тому передусім потрібно оцінити ситуацію, спрогнозувати потребу в робочій силі, визначити бажану кількість мігрантів, регіони, куди вони мають спрямовуватися, як і такі, які можуть забезпечити ці людські ресурси. Лише після цього можна приступати до визначення шляхів реалізації намічених цілей, удосконалення законодавства, визначення інституцій, відповідальних за його виконання, розроблення планів та програм конкретних заходів.

Висновки з проведеного дослідження. Погоджуючись з аналітиками, науковцями, економістами та політиками, найоптимальнішими шляхами покращення міграційних процесів в Україні є оновлення політичної системи, модернізація економіки країни із залученням висококваліфікованих робітників та покращення внутрішніх соціальних умов життя. Дотримання нормативних документів та законів може стати запорукою стримання міграційних потоків з України і повернення українців на батьківщину. Попри невтішні прогнози соціологів щодо повернення наших громадян до країни-донора, діаспорні громади за кордоном не втрачають зв'язку з Україною. Об'єднані Українською всесвітньою координаційною радою, вони налагоджують співпрацю між українцями по всьому світу. Отже, трудова міграція як явище сучасного світу має позивні та негативні наслідки як для країн-донорів так і країн-рецепієнтів, тому чи не основним завданням українців на сьогодні є вмiле використання глобалізації задля ефективного функціонування економіки України.

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Закон України «Про громадянство України» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 13.

3. Закон України «Про імміграцію» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 2491.

4. Закон України «Про порядок виїзду з України й в'їзду в Україну громадян України» // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 3857.

5. Закон України «Про правовий статус закордонних українців» // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 1582-IV.

6. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 3929-XII.

7. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 15.

8. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 08.11.2015 №761-УІІІ.

9. Пуригіна О.Г., Сардак С.Е. Міжнародна міграція : [навч. посіб.] / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак. – К. : Академія, 2007. – 312 с.

10. Міграція як чинник розвитку України / Дослідження та діалог щодо політики у сфері міграції і грошових переказів в Україні. – К. : Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні, 2016. – 116 с.

11. Звіт щодо методології організації проведення та результат атів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні / Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт, 2013. – 98 с.

12. Зовнішня трудова міграція / Державна служба зайнятості України. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350814](http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350814).

13. Малиновська О.А. Щодо необхідності розробки і затвердження нової редакції Концепції державної міграційної політики України. Аналітична записка / О.А. Малиновська ; Національний інституту стратегічних досліджень. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1762/>.

14. Міграція та населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

E-mail: dobrenko@i.ua